

A funkcionális élelmiszerek piaci helyzete Magyarországon

A funkcionális, azaz egészségvédő élelmiszerek különleges helyet foglalnak el a hazai élelmiszerpiacon. A Kopint-Datorg Rt. kutatása, amelynek legfontosabb eredményeit a cikk tartalmazza, ezen élelmiszerek magyarországi piaci helyzetét igyekezett feltárni.

Az eredmények hasznos információkat szolgáltatnak az élelmiszerpiacon dolgozó szakemberek számára.

A Kopint-Datorg Rt. Közgazdasági Kutatási Igazgatósága – a Piac- és Stratégiai Kutatási Igazgatóság és a Suvet Research közreműködésével – 2003 szeptember-novemberében piackutatást végzett az FVM Magyar Közösségi Agrármarketing Centrum Kht. megbízásából „A funkcionális élelmiszerek piaci helyzete” címmel. A 2003. évi közösségi marketingprogram keretében megvalósult kutatás során a következő módszereket alkalmaztuk: a hazai és külföldi szakirodalom feldolgozása, fogyasztók és kereskedők kérdőíves megkérdezése, fókuszcsoport-módszer, valamint szakértőkkel, kereskedőkkel és élelmiszergyártókkal készített interjúk.

A funkcionális (egészségvédő) élelmiszerek fogalmi meghatározásában és csoportosításában a téma szakértői még nem tudtak közös álláspontra jutni. Kérdőíves fogyasztói és kiskereskedelmi felméréseinkben a következő **csoportosítást** alkalmaztuk:

- élelmi rostokban bővelkedő élelmiszerek (pl. zabpehely, müzli)
- vitaminokkal dúsított élelmiszerek és italok (pl. gyümölcslevek, vitamintabletták)
- ásványi sókkal dúsított élelmiszerek és italok (pl. kalciummal dúsított kenyér, tej, sajt), pezsgőtabletták (pl. kalcium, magnézium, vas)
- zsírhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek (pl. a koleszterin-szintet csökkentő margarin)
- cukorhelyettesítőket (pl. szaharin, Nutrasweet) tartalmazó élelmiszerek és italok (pl. light üdítőitalok, cukormentes rágógumi, laktóz-szegény tejtermékek)
- az emésztést segítő élelmiszerek (pl. élőflórás, illetve probiotikus joghurtok)
- sportáplálék-kiegészítők (pl. izotóniás italok, fehérjekoncentrátumok)

FOGYASZTÁSI SZOKÁSOK

A fogyasztási szokások országos kérdőíves felmérésére 2003 októberében és novemberében került sor, a következő pontban ismertetendő kiskereskedelmi felméréshez kapcsolódva, 300 élelmiszervásárló megkérdezésével. A kiskereskedelmi minta kialakításával, illetve a kiskereskedelmi egységeken belül a vásárlók kiválasztásával biztosítottuk, hogy

a minta jól tükrözze az ételmeiszerfogyasztás megoszlását a fogyasztók neme, életkora, lakhelye, iskolai végzettsége és a háztartásában egy főre jutó nettó jövedelem szerint.

A statisztikai feldolgozás és elemzés változói két csoportba oszthatók:

- strukturális (magyarázó) változók: a megkérdezett fogyasztók neme, életkora, lakhelyének típusa, iskolai végzettsége és jövedelme
- a fogyasztói attitűdöt és a fogyasztási szokásokat leíró 48 változó

A fogyasztási szokások és a fogyasztói attitűd következő tényezőit vizsgáltuk:

- a termékek ismerete
- a termékeknek tulajdonított kedvező hatások ismerete
- hit a termékek kedvező hatásaiban
- a termékek rendszeres fogyasztóinak aránya
- a fogyasztás növelésére vonatkozó szándékok
- a fogyasztás növelésének akadályai

A felmérés kimutatta, hogy a fogyasztók igen magas hányada, 84–94 százaléká ismeri a funkcionális élelmiszerek általunk megjelölt fajtáit. Kivé-

telt 56 százalékkal csak a sporttáplálék-kiegészítők jelentenek, amelyek fogyasztása a jelek szerint jó részt meghatározott életkorú és meghatározott életmódot folytató személyekre korlátozódik (fiatalok és rendszeresen sportolók). A sporttáplálék-kiegészítők

A kiskereskedelmi minta kialakításával, illetve a kiskereskedelmi egységeken belül a vásárlók kiválasztásával biztosítottuk, hogy a minta jól tükrözze az ételmeiszerfogyasztás megoszlását a fogyasztók neme, életkora, lakhelye, iskolai végzettsége és a háztartásában egy főre jutó nettó jövedelem szerint.

fogyasztási szokásainak vizsgálata során egyébként szinte valamennyi kérdésre a többi termékcsoporthoz markánsan eltérő válaszokat kaptunk.

Saját bevallásuk szerint a funkcionális élelmiszereknek tulajdonított **kedvező hatásokat** a megkérdezettek döntő többsége, 76–86 százaléka ismeri. Kivételt e tekintetben is csak a sporttáplálék-kiegészítők képeznek, 50 százalékos ismertséggel. (1. táblázat)

A megkérdezettek mintegy kétharmada meg van győződve arról, hogy a funkcionális élelmiszerek egyes típusainak tulajdonított **kedvező hatások** valóban léteznek is. A sporttáplálék-kiegészítők esetében az arány csak 36 százalékos. (2. táblázat)

Saját bevallása szerint a megkérdezettek 42–52 százaléka fogyasztja rendszeresen a funkcionális élelmiszerek különböző típusait. A legtöbb vásárló étrendjében a vitaminokkal, illetve az ásványi sókkal dúsított élelmiszerek és italok, valamint a zsírhelyettesítőket tartalmazó termékek szerepelnek. Sporttáplálék-kiegészítőkkel viszont csupán 16 százalékuk él. (3. táblázat)

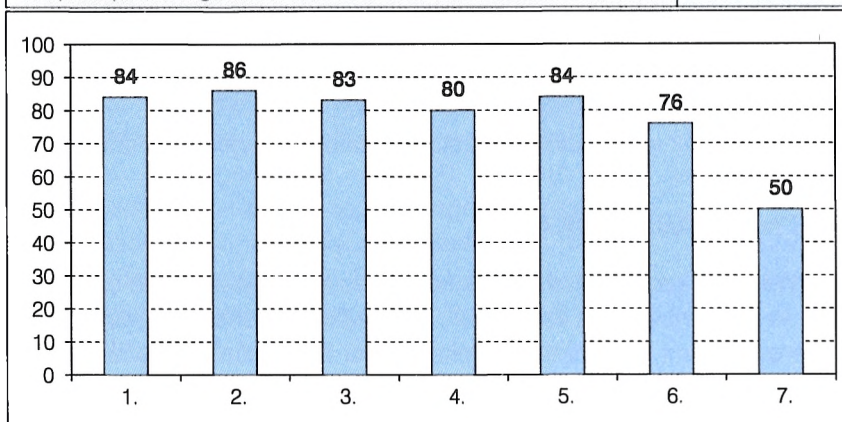
A fogyasztás növelésének akadályai fontosság szerinti sorrendben:

- a termékek magas ára (a válaszadók 35–40 százaléka)
- a termékekre és hatásaikra vonatkozó információ, illetve a fogyasztó saját ismereteinek hiánya (20%)

1. táblázat

A funkcionális élelmiszerek egyes típusainak tulajdonított kedvező hatásokat ismerő fogyasztók aránya (százalék)

1. ételmi rostokban bővelkedő élelmiszerek	84
2. vitaminokkal dúsított élelmiszerek és italok	86
3. ásványi sókkal dúsított élelmiszerek és italok	83
4. zsírhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	80
5. cukorhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	84
6. az emésztést segítő élelmiszerek	76
7. sporttáplálék-kiegészítők	50

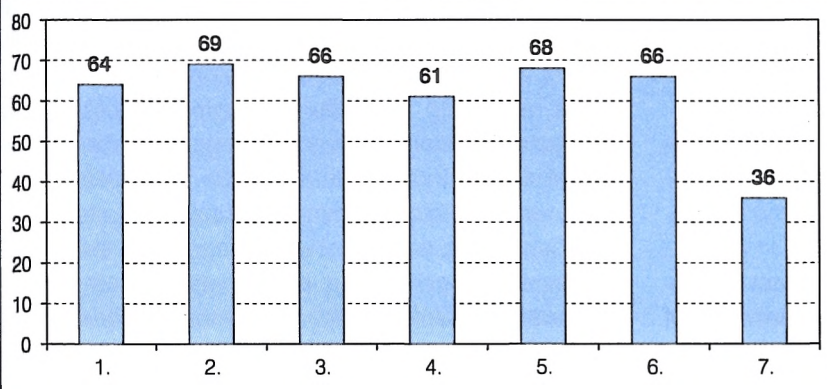

(2. táblázat)

A funkcionális élelmiszerek egyes típusainak tulajdonított előnyökben hívó fogyasztók aránya (százalék)

1. élelmi rostokban bővelkedő élelmiszerek	64
2. vitaminokkal dúsított élelmiszerek és italok	69
3. ásványi sókkal dúsított élelmiszerek és italok	66
4. zsírhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	61
5. cukorhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	68
6. az emésztést segítő élelmiszerek	66
7. sporttáplálék-kiegészítők	36

- a jelenlegi fogyasztási szinttel való megelégedettség (15–20%)
- kételyek a termékek kedvező hatásaival kapcsolatban (15%)
- nem megfelelő bolti kínálat (10%)

A vásárlók neme, életkora, lakhelye, iskolai végzettsége és jövedelme szerinti vizsgálatok feltárták, hogy:

- a nők lényegesen jobban ismerik a funkcionális élelmiszereknek tulajdonított kedvező hatásokat, mint a férfiak és sokkal inkább hisznek is azokban
- a nők között nagyobb a legalább egyfajta funkcionális élelmiszert rendszeresen fogyasztók aránya (50%, míg a férfiaknál 40%) és közülük többen is akarják növelni fogyasztásukat a jövőben
- a fiatalabbak közül általában többen ismerik az egészségvédő élelmiszereket és ezek hatásait, kivéve a zsír-, illetve a cu-

korhelyettesítőket tartalmazó élelmiszereket, amelyek fogyasztása összefüggésben van az életkor előrehaladtával jelentkező egészségügyi problémákkal; utóbbi két termékcsoport rendszeres fogyasztóinak aránya is nagyobb az idősebbek között, míg a fiatalok megelőzik az idősebbeket az élelmi rostokban gazdag, a vitaminokkal, illetve az ásványi sókkal dúsított, valamint az emésztést segítő élelmiszerek és italok fogyasztásában

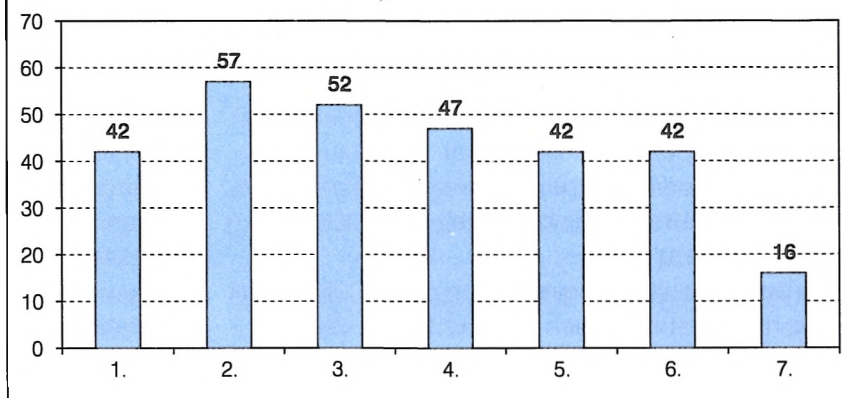
- a termékeket, valamint kedvező hatásaikat a lakosok valamivel nagyobb hányada ismeri Budapesten, mint a nagy-, illetve a kisvárosokban és a községekben, de a termékek előnyeiben kételkedők aránya is a fővárosiak között a legmagasabb
- a rendszeres fogyasztók aránya alig mutat összefüggést a lakó-

hely típusával (nagyváros, kisváros, község), ahogyan a jövőbeli fogyasztási tervek sem

(3. táblázat)

A funkcionális élelmiszerek egyes típusait rendszeresen fogyasztók aránya (százalék)

élelmi rostokban bővelkedő élelmiszerek	42
vitaminokkal dúsított élelmiszerek és italok	57
ásványi sókkal dúsított élelmiszerek és italok	52
zsírhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	47
cukorhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek és italok	42
az emésztést segítő élelmiszerek	42
sporttáplálék-kiegészítők	16

- a magasabb iskolai végzettségűek nagyobb arányban ismerik a funkcionális élelmiszereket, kedvező hatásaikat és nagyobb arányban hisznek is azokban
- a rendszeres fogyasztók aránya a felső- és a középfokú végzettségűeknél hasonló (50–60%), míg az általános iskolát végzettek körében ennél jóval alacsonyabb (35–40%)
- a jövedelemszint növekedésével a termékek és előnyeik ismerete, az előnyökben való hit és a rendszeres fogyasztók aránya is növekszik; a legmagasabb az egy főre jutó havi 80–100 ezer forintos nettó jövedelem mellett, 100 ezer forint felett viszont a termékek és előnyeik ismertsége, a hit és a fogyasztás is visszaesik

Alacsony fogyasztásuk miatt a **marketingstratégia különösen fontos célcsoportjai** lehetnek a következők:

- férfiak
- a vitaminokkal, az ásványi sókkal dúsított termékek, az élelmi rostokban gazdag és az emésztést segítő élelmiszerek esetében az idősebbek; a zsír- és a cukorhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek esetében a fiatalok
- az alapfokú végzettségűek – különösen fontos, hogy a kommunikáció számukra is érthető legyen
- a legmagasabb jövedelműek, akik nagy vásárlóerejük miatt különös figyelmet érdemelnek, miközben fogyasztásuk az egészségvédő élelmiszerekből nem magas

A funkcionális élelmiszerek fogyasztása, illetve a jövőbeli fogyasztási tervek alapján a lakosság a következő **csoportokra** osztható:

„A funkcionális élelmiszerek különféle típusai között összefüggések mutatkoznak a fogyasztói attitűd és a fogyasztási szokások tekintetében, amelyeket a megfelelő marketingstratégia kialakításánál is ajánlatos figyelembe venni.”

1. funkcionális élelmiszereket fogyasztók, akik tovább akarják növelni fogyasztásukat (a lakosság 25 százaléka)
2. funkcionális élelmiszereket fogyasztók, akik nem akarják tovább növelni fogyasztásukat (20%)
3. funkcionális élelmiszereket nem fogyasztók, akik fogyasztókká akarnak válni (15%)

4. funkcionális élelmiszereket nem fogyasztók, akik nem is akarnak fogyasztókká válni (40%).

Az egyes csoportok megközelítése **eltérő marketingstratégiákat** igényel. Az 1. és a 3. csoport esetében a fogyasztási hajlandóság adott, az eladások a bolti kínálat és tájékoztatás javításával fokozhatók, de természetesen a lakossági jövedelmek alakulásától is erősen függenek. A 2. csoport valószínűleg nem rejt jelentős fogyasztási tartalékot, a 4. csoportnál viszont kulcsfontosságú a tájékoztatás, az információ és a meggyőzés.

A funkcionális élelmiszerek különféle típusai között **összefüggések** mutatkoznak a fogyasztói attitűd és a fogyasztási szokások tekintetében, amelyeket a megfelelő marketingstratégia kialakításánál is ajánlatos figyelembe venni. A legszorosabb a kapcsolat a vitaminokkal, illetve az ásványi sókkal dúsított termékek között. Valamivel lazábban, de egyértelműen ehhez a csoporthoz tartoznak az élelmi rostokban bővelkedő, valamint az emésztést segítő élelmiszerek és italok. E négy termékcsoport összetartozása különösen erős abban a tekintetben, ismerik-e a fogyasztók a termékeket és előnyeiket (ha tehát valaki ismeri a négy termékcsoport valamelyikét, nagy valószínűséggel ismeri a másik hármát is), valamint hogy hisznek-e azokban – és valamivel kevésbé szoros abban, hogy rendszeresen fogyasztják-e ezeket.

A fogyasztási szokások és ismeretek tekintetében az előbbi csoporttól – és egymástól is – határozottan elkülönülnek a zsírhelyettesítőket, illetve a cukorhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek, valamint a sporttáplálék-kiegészítők.

A fogyasztás motivációit **fókuszcsoportos módszerrel** vizsgálva megállapítottuk, hogy a hagyományos élelmiszerekről való áttérést gyakran az életkor előrehaladtával járó (pl. emésztőrendszeri) betegségek kényszerítik ki.

A fiatalok attitűdje részben különbözik ettől: többen fogékonyak közülük az egészségtrendre – másrészt viszont egészségi problémáik még nem teszik elkerülhetlenné az étrendváltást, az évtizedek múlva esetleg jelentkező betegségek megelőzése kevésbé foglalkoztatja őket.

A funkcionális élelmiszerek piacának bővülését nagymértékben akadályozza, hogy a lakosság jelentős csoportjaiban erősödik az ellenérzés mindenféle „gyári” készítménnyel szemben. A kategóriák összemosisodnak: a „csinált” termékek fogalmában sajáto-

san keverednek a félkész termékek, a csomagolt élelmiszerek, a mesterséges ízfokozókkal, állományjavítókkal és tartósítószerrel „felturbósított” termékek és a hasznos összetevőkkel – vitaminokkal, ásványi sókkal és élelmi rostokkal – gazdagított élelmiszerek. E kritikus fogyasztói attitűdöt jól érzékelteti néhány kifejezés, amellyel a fókuszcsoporthoz tagjai a nekik bemutatott termékeket illeték: „ártalmas termékek kevésbé ártalmas változatai”; „csinált egészséges élelmiszerek”; „jónak látszó egészségtelen dolgok”; „ez már csak a fanatikuskoknak való”.

Valószínűleg a fogyasztásnövelés legfőbb akadálya a **megbízható, hiteles és pártatlan információ hiánya**, amely eligazíthatná a bizonytalan és tanácstalanná vált vásárlókat.

A funkcionális élelmiszerekkel kapcsolatban hitek és tévhitek tömege él az emberekben. Egy kis gyűjtemény a fókuszcsoporthoz tagjaitól: „A krémfől manipulált élelmiszer, mert a tejfölhöz képest biztosan tesznek hozzá nem természetes anyagokat”. „A multivitaminos lötyök nem egészségesek, hiába van bennük vitamin – illetve nem szívódnak fel rendesen és felhalmozódhatnak a szervezetben.” „A pezsgőtabletta vesekárosodást okoz.” „A rágógumi gyomorfekélyt okoz, a cukormentes is.” „A kínai tea rákkeltő.”

A reklámmal szemben egyre többen gyanakvóak. Sokan úgy érzik, a reklámot gyakran pártatlan információnak álcázzák és dezinformációt sejtnek mögötte. A termék-feliratozással szemben különösen bizalmatlanok a vásárlók: nem hisznek a címkéken feltüntetett beltartalmi adatok valóságában és abban, hogy a piaci bevezetéshez kötelezően előírt laboratóriumi vizsgálatokat valóban elvégezték.

FUNKCIONÁLIS ÉLELMISZEREK A KERESKEDELEMBEN

A funkcionális élelmiszerek bolti kínálatának és értékesítési trendjeinek országos kérdőíves felmérésére 2003 októberében és novemberében került sor, reprezentatív kiskereskedelmi minta alapján, 200 élelmiszer forgalmazó egység vezetőinek megkérdezésével. A mintát úgy alakítottuk ki, hogy jól tükrözze az élelmiszer-kiskereskedelem forgalmi megoszlását az egyes bolttípusok, régiók és településtípusok szerint.

A felmérés megállapította, hogy **az üzletek 88 százaléka árusítja a funkcionális élelmiszerek valamennyi fő típusát.**

2003-ban az egyes funkcionális termékcsoporthoz eladásai értékben meghaladták az egy évvel korábbi szintet, de a bővülés üteme nem volt lényegesen nagyobb, mint az élelmiszerpiac általános növekedése. **A legdinamikusabban növekvő termékcsoporthoz az emésztést segítő, az ásványi sókkal dúsított, valamint az élelmi rostokban gazdag élelmiszerek voltak 10–20 százalékos növekedéssel, míg az ásványi sók-**

„2003-ban az egyes funkcionális termékcsoporthoz eladásai értékben meghaladták az egy évvel korábbi szintet, de a bővülés üteme nem volt lényegesen nagyobb, mint az élelmiszerpiac általános növekedése.”

kal dúsított termékek és a sporttáplálék-kiegészítők eladásainak bővülése nem érte el a 10 százalékot.

A kereskedők véleménye szerint **a funkcionális élelmiszerek eladásai tovább fognak emelkedni** és a növekedés üteme némileg meghaladja az élelmiszerpiac bővülését, **de látványos felütés a következő két évben sem várható.** A legdinamikusabb termékcsoporthoz az emésztést segítő, a vitaminokkal dúsított és a zsírhelyettesítőket tartalmazó élelmiszerek lehetnek.

Az eladások értéke szerint a legnagyobb szegmensek a következők: az élelmi rostokban gazdag, a vitaminokkal dúsított és az emésztést segítő élelmiszerek.

Az egyes funkcionális terméktípusok bolti jelenlétében, tehát a termékskála szélességében nem mutatkozik lényeges különbség a négy fő üzlettípus, a hipermarketek, a szupermarketek, a diszkontok és az önálló kis élelmiszerboltok között. A termékskála mélységében viszont lényeges eltérések vannak, mindenekelőtt a hipermarketek javára. Az eladások is a hipermarketekben nőnek a leggyorsabban – az üzlettípus általános élelmiszerpiaci előretörésével összhangban – és a hipermarketek várják a legnagyobb növekedést is a következő két évben.

A funkcionális élelmiszerek különböző típusainak bolti jelenlétében a hét magyarországi régió között nem mutatkozik lényeges különbség. Az eladások 2003-ban az észak-alföldi és a dél-dunántúli régiókban növekedtek a legnagyobb mértékben.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Vizsgálataink során megállapítottuk, hogy **a funkcionális élelmiszerek jelentős, növekvő és további**

növekedési potenciállal rendelkező szegmensét alkotják a hazai élelmiszerpiacnak.

A marketingkommunikációs stratégiát az adott célcsoportra kell szabni. Így például:

- az idősebbek számára ajánlatos hangsúlyozni, hogy a már adott vagy az öregedéssel várhatóan fellépő egészségi problémákra olcsóbb és kevésbé kellemetlen megoldást kínálhatnak, mint a gyógyszerek és az orvosi kezelés

„A funkcionális élelmiszerek különböző típusainak bolti jelenlétében a hét magyarországi régió között nem mutatkozik lényeges különbség. Az eladások 2003-ban az észak-alföldi és a dél-dunántúli régiókban növekedtek a legnagyobb mértékben.”

- a fiataloknál az újdonságok könnyebb elfogadására lehet építeni; másfelől nem árt figyelmeztetni őket mai táplálkozásuk egészségi kockázataira is, amelyekből esetleg csak évtizedek múlva alakul ki betegség
- a kisgyermekes szülők számára annak az előnyeit kell hangsúlyozni, hogyha gyermekeiket már kezdetől fogva egészséges táplálkozásra szoktatják és nevelik

A pártatlan, üzleti érdektől mentes és hiteles információ kulcsfontosságú, ha a funkcionális élelmiszerek fogyasztását növelni akarjuk. Az információ hitelességét csak „minden gyanú felett álló”, a széles közvélemény által is elismert tudományos tekintélyű intézmény garantálhatja. Ezt a tekintélyt és a hitelességet alapos munkával kell felépíteni, majd különös gonddal őrizni.

A nyilvánosság számára nyújtandó információknak a tudományos közmegegyezés alapján kell állnia. Bár a vitatott tudományos kérdésekben 100 százalékos bizonyosság nincsen – hiába várná azt el a laikus nagyközönség – a szakemberek nagy többségének közös álláspontját, mint bizonyítottnak tekinthető tényként ajánlatos kommunikálni. A bizonyítottnak tekinthető megállapításoktól jól elkülönítve lehetne megemlíteni azokat, amelyek a tudomány mai állása szerint nagy valószínűséggel igazak.

A fogyasztók bizalmának megteremtése érdekében információt kell nyújtani az élelmiszerellenőrzés és az engedélyeztetés rendszerének működéséről is. Világossá kell tenni számukra, mi biztosítja, hogy a címkéken szereplő termékösszetétel és egyéb információ megfelel a valóságnak.

Az információt különféle csatornákon célszerű eljuttatni a közönséghez: a médián keresztül; tájékoztató füzetek elhelyezésével üzletekben, iskolákban, orvosi rendelőkben; interaktív honlap létesítésével; és esetleg táplálkozás-egészségügyi tájékoztató és tanácsadó irodák felállításával. A kommunikáció sikeressége szempontjából rendkívül fontos, hogy az információt közvetítő csatorna a célcsoport számára hiteles legyen.

Az információs probléma megoldását, de a funkcionális termékek piacának bővítését is csak egy sokkal szélesebb ügy, az **egészséges életmód programjának** részeként lehet elérni, amely komplex megközelítést, kormányzati szerepvállalást, az agrárszektor szereplői részéről pedig szövetségesek keresését igényli. Ilyen szövetségesek lehetnek, amelyek valamennyien közvetlenül érdekeltek a lakosság egészségi állapotának javításában, ezen belül az egészséges táplálkozásban, azon belül pedig az egészségvédő élelmiszerek fogyasztásának növelésében: az oktatási intézmények, a kutatóintézetek, a népegészségügy és a társadalombiztosítás, a foglalkoztatáspolitikai, az önkormányzatok, a vidékfejlesztés intézményei, az élelmiszergyártók, az élelmiszerkereskedők, egyes civil szervezetek.

A funkcionális élelmiszerek piacának törvényszerűségei közül a jelen – úttörőnek nevezhető – kutatásnak néhányat bizonyosan sikerült feltárnia, de egyidejűleg **újabb kérdéseket** is felvetett, amelyek alaposabb vizsgálatokat igényelnének. Ilyenek például a következők:

- Milyen hatásmechanizmussal működik a következő láncolat és hogyan befolyásolható az annak mentén kialakuló fogyasztói döntés: a termék ismerete; a termék előnyeinek ismerete; az előnyökben való hit; a termék fogyasztása?
- Mennyire hatékony a jelenleg alkalmazott marketingkommunikáció és hogyan lehetne azt hatékonyabbá tenni?
- Mivel Magyarországon a legmagasabb jövedelműek viszonylag alacsony fogyasztása funkcionális élelmiszerekből és hogyan lehetne ezen változtatni?

A szerző a Kopint-Datorg Rt. Kutatási Divíziójának munkatársa